

Дмитренко Е. П. Лингвистические и экстралингвистические источники возникновения фразеологических единиц, обозначающие социально-экономические реалии в современном немецком языке.

В статье рассматриваются, систематизируются источники возникновения фразеологических единиц, обозначающих социально-экономические реалии в современном немецком языке. Исследуемые языковые знаки были разделены на истинные немецкие и заимствованные. Описание первоисточников помогает раскрыть и понять глубинный смысл исследуемых фразеологических единиц.

Ключевые слова: источники, первичный материал, национальные реалии, этимологические поиски, глубинный смысл.

DMYTRENKO O. P. Linguistic and non-linguistic sources of the origins of phraseological units for designation social-economic realities in modern German.

The article focuses on the study of the sources of various origins of phraseological units for designation social-economic realities in modern German and their importance by the interpretation of their deep integrity meanings.

Keywords: sources, ground, national realia, etymological search, deep integrity meaning.

*Дроботун В. М.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ SUN У МОВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ АНГЛО-ІНДІЙЦІВ

У цій статті йдеться про мовні засоби вираження концепту SUN в англо-індійській мовній картині світу як складової концептуальної сфери “weather”.

Ключові слова: концепт, картина світу, слот, сонце, текст.

Актуальність теми обумовлюється спрямованістю сучасної когнітивної лінгвістики на розв’язання проблеми форм і способів існування концепту в тексті.

Мета статті – розглянути мовні засоби вираження концепту SUN та з’ясувати його національно-культурні характеристики в англо-індійській картині світу.

Предметом дослідження цієї статті є мовні засоби вираження концепту SUN в англо-індійській мовній картині світу як складової концептуальної сфери “weather”.

Об’єктом дослідження є концепт SUN в англо-індійській мовній картині світу.

Матеріалом дослідження статті є вибірка мовних одиниць, які номінують концепт SUN у художніх творах англо-індійських письменників та тлумачних словників англійської мови.

Наукова новизна полягає у встановленні та описі характерних особливостей концепту SUN в англо-індійській картині світу.

В останнє десятиліття лінгвісти приділяють особливу увагу питанням національної специфіки мовних явищ, досліджують глибини національного способу мислення. Мова розглядається як вербалізація індивідуального та національного мислення, персоналізованої психічної реакції на навколишній світ, художньо-естетичного моделювання свідомості.

Мова – це вербальна скарбниця нації, засіб передачі думки, яку вона “запаковує” в мовну структуру. Знання, які були використані при цьому, не є лише знаннями про мову. Це знання про світ, соціальний контекст, знання про принципи мовного спілкування, про адресата, фонові знання. Жоден з названих компонентів не можна вважати пріоритетним, адже лише вивчення в сукупності та взаємодії цих компонентів може наблизити нас до розуміння суті мовної комунікації [1, с. 4].

Когнітивна лінгвістика розглядає мову саме у зв'язку з людиною та досліджує, як мовні форми пов'язані зі структурами людських знань. Найважливішим розділом когнітивної лінгвістики є когнітивна семантика, а основним семантичним поняттям є концепт. Концепти утворюються в процесі мисленнєвого конструювання предметів і явищ навколишнього світу та відображають зміст знань і досвіду людини, отриманих у результаті практичної і пізнавальної діяльності, у вигляді певних одиниць, “квантів” знання [2, с. 23]. Серед науковців, що займалися дослідженнями в цьому напрямку слід згадати таких як Р. Джекендоффа, Дж. Джонсона, У. Чейфа, Н. Аругюнову, О. Кубрякову, В. Маслову, О. Селіванову та ін.

Сприйняття світу зумовлене належністю до тієї чи іншої культури та суто індивідуальними особливостями. Національна картина світу передбачає наявність етнічного компоненту, який відтворений у поєднанні традицій, звичаїв, вірувань, тобто тим, що визначає етнічний стереотип поведінки представників того чи іншого етносу. На думку А. Вежицької, концепти є етноспецифічними і можуть застосовуватися для зіставлення культур різних народів з метою дослідження їхніх своєрідних і спільних рис. Д. Лихачов підкреслює, що концепт є результатом зіткнення словникового значення з особистим і народним досвідом людини [1, с. 43]. Упорядковане поєднання концептів у свідомості людини створює концептуальну систему, але під впливом постійного процесу пізнання концептуальна система постійно змінюється. Мовна картина світу відтворює національну картину світу в мовних одиницях різних рівнів [1, с. 65].

Слід зазначити, що, якщо універсальні та національно-марковані концепти як важливі складові окремих мовних картин світу, постійно привертають увагу дослідників, то вербальний образ світу, створений представниками декількох різних суспільств, є ще недостатньо дослідженим. До такого суспільства, що поєднує в собі національні особливості британців та індійців, можна віднести англо-індійців, тобто суспільство, що складається з британців, які тривалий час жили і працювали в Індії, або нащадків родин, що склалися з чоловіка-європейця та дружини-індійки.

Актуальність дослідження концепту SUN в англо-індійській мовній картині світу, пояснюється тим, що погодні умови та клімат Індії впливали на здоров'я британців, змінювали звичний ритм життя та побут і створювали певний дискомфорт. Саме тема погоди є однією з актуальних, а мовні засоби, які вживаються для відтворення знань англо-індійців про погоду та навколишній світ Індії, заслуговують детального вивчення.

Мовні засоби вираження концепт SUN можна вважати спільним для носіїв британської та індійської культур, оскільки мова вважається основною комунікативною системою і має гнучку і економну основу, діяльність мислення та здатність мозку робити узагальнення відтворюються в мові. Відмінності та особливості сприйняття світу виявляються не в особливостях мовленнєвого мислення, а у відмінному характері самих предметів чи явищ [3, с. 31].

Словникова дефініція лексеми *sun* 'the star that shines in the sky during the day and gives the earth heat and light' [4, с. 1444] демонструє, що змістовий простір компонента *sun* формують ключові лексеми *star*, *shine*, *heat*, *light*. Зокрема лексема *star* актуалізує значення поняття сонце як небесного світила в центрі сонячної системи; лексема *shine* позначає видиму дію сонця, а за допомогою лексем *heat* та *light* передається характер дії сонця направленої на навколишній світ. Тобто зміст компонента *sun* полягає у позначенні джерела світла і тепла, а лексема *sun* виступає в ролі суб'єкта, який транспонує свою дію на об'єкт. Об'єкт дії в цій ситуації позначається лексемою *earth* у широкому розумінні, а лексеми *heat*, *light* вживаються в інструментальному значенні.

Сонце як джерело світла і тепла представлене в текстах творів художньої літератури лексемою *sun* і виступає в ролі суб'єкта, а інші мовні одиниці у поєднанні з цією лексемою надають додаткову інформацію чи характеристику сонцю і його діям. За допомогою мовних засобів відбувається відтворення характеру, тривалості та наслідків цих дій, а сукупність об'єктивних та суб'єктивних характеристик сонячної погоди в Індії розширюють межі вживаної лексики.

В номінації сонця як джерела світла і тепла досить часто присутня емотивно-забарвлена лексика, оскільки інтенсивність сонця в Індії істотно відрізняється від інтенсивності сонця у Великобританії, а лексичні одиниці, що використовуються для опису сили сонячного сяйва в англо-індійській картині світу, набувають негативної конотації. Конотативний аспект значення, як правило, визначається як додаткова інформація про ставлення комуніканта до предмета чи явища. Емотивність як компонент конотації являє собою закріплену в значенні інформацію про емоційне ставлення до предмета чи явища [3, с. 52]. Таким чином, у центрі концептуального простору знаходиться сонце, фізичні характеристики якого втілює слот ТАКИЙ, дії виконані суб'єктом представлені слотом ДІЄ, а характер дій розкриває слот ЯК.

Слот ТАКИЙ втілює характеристики суб'єкта SUN. В англо-індійській картині світу результат дії суб'єкта SUN є уособленням лиха, свідченням чому є мовні одиниці з негативним наповненням – *evil*, *threat*, *savage*, *fiercer*, *cursed*, *very deadly*, *debauch*. Емотивна оцінка присутня в описах появи сонця на небі в Індії в період спеки і передається наприклад, лексемою *evil*: *The evil time of the day was beginning ...* [5, с. 7], тобто період доби, коли сонце набуває своєї теплової сили та сили світла, асоціюється зі злом, лихом, а лексема *threat* символізує труднощі, біль, загрозу, які є невід'ємними в цей період сезону: *It was only half past eight, but the month was April, and there was a closeness in the air, a threat of the long, stifling midday hours* [5, с. 1], тривалі задушливі дні прирівнюються до загрози і небезпеки.

Негативна конотація в описах сонця також представлена лексевою *savage* 'aggressive and violent, causing great harm'. Наприклад, *After half a mile they reached the open fields, and everyone was sweating, for they had walked fast and the sun was savage* [5, с. 3]. Ця ж лексема використовується для оцінки надзвичайної інтенсивності дій сонця в літній день: *As Flory came up the Club path the sun of afternoon, slanting beneath his hat-brim, was still savage enough to scorch his neck uncomfortably* [5, с. 1]. Використання лексеми *savage* з лексевою *sun* передає небезпеку для здоров'я, навіть по полудню сонце є надмірним і призводить до опіків на шкірі та запаморочення. Лексема *fierce* 'very strong in a way that cause damage' у вищому ступені порівняння описує динаміку сонячного саява. Наприклад, *It was nearly nine o'clock and the sun was fiercer every minute* [5, с. 1]. Динамічну інтенсивність та інформування про неприємну та наростаючу силу сонячного саява, починаючи з дев'ятої години ранку, підсилює обставина часу *every minute*. Інша лексема *deadly* 'causing or likely to cause death' у поєднанні з підсилюючим прислівником *very* повідомляють про надзвичайну небезпеку для здоров'я європейців. Наприклад, *Very deadly is the sun upon European skull* [5, с. 3].

Серед лексем, що відтворюють спекотний літній день Індії, описуючи суб'єкт *sun*, присутні й інші емотивно-забарвленні лексеми. Наприклад, ... *this cursed sun* ... [5, с. 5], де лексема *cursed* 'unpleasant or annoying' має не лише значення лихий, а й жахливий, клятий. У наступному прикладі...*in a debauch of sun* ... [5, с. 7] лексема *debauch* надає інші характеристики індійському сонцю. Словникове тлумачення лексеми *debauch* 'changing from good to bad in actions' [8]. Згадане словосполучення передає ознаку бешкетливого сонця, того що псує чи спотворює навколишній світ. Оціночний компонент втілюють лексеми *radiant* та *mounting*. Наприклад, ...*a radiant sun* ... [6, с. 19], лексема *radiant* 'very bright' передає ознаку сонця - сяюче, блискуче. Поступовість підвищення температури сонячного саява відтворює лексема *mounting* 'gradually increasing in amount or degree': ... *the mounting sun* ... [5, с. 6].

Слот ДІЄ представляє дії суб'єкта SUN в національно-маркованій картині світу Індії. В описах кліматичних умов Індії використовуються лексеми, що передають фізичні дії суб'єкта SUN. Одним з прикладів фізичних характеристик є рух суб'єкта SUN up – down, цей рух викликає емоційні характеристики від позитивних до негативних. Зміна розташування сонця на небі по траєкторії вгору – вниз передбачає опозицію *beginning – ending, rising – setting, morning – evening*. Лексема *sun* у поєднанні з іншими мовними одиницями уточнюють або обмежують період впливу та інтенсивність суб'єкта дії на об'єкт і відтворені таким чином: *the morning sun, the day sun, the midday sun, the afternoon sun, the evening sun, April sun, February sun, May sun*. Поява небесного світила на небі вранці символізує пробудження навколишнього світу від сну, початок світлового та робочого дня: *In the morning one marched through misty, incongruous wildness ...* [5, с. 7]. Рух сонця на небі в хмарну вранішню погоду, передає словосполучення *to be out: The sun will probably be out in the morning* [6, с. 231]. Згадане словосполучення *be out* відтворює інформацію про лінійне переміщення сонця,

можливість несподіваної появи із-за хмар. Словосполучення *to be up* свідчить про схід вдень: ... *the sun was up* [5, с. 3], а словосполучення *to be high* називає місце сонця на небосхилі: ... *the sun was high* ... [7, с. 192]. Появу сонця у найвищій точці на небі, час коли сонце перебуває в зеніті і випромінює тепло та світло найсильніше, втілює словосполучення *to be too high: I suppose I ought to be going before this cursed sun gets too high* [5, с. 5].

Інтенсивність сонячного випромінювання знижується з настанням вечора, оскільки відбувається зміна положення сонця на небі по траєкторії вниз. Словосполучення *to be low* передає цей рух: *The sun was low now on the right* ... [7, с. 230]. Іншим прикладом є вживання словосполучення *to circle low: The sun circled low in the sky* ... [5, с. 3]. Про рух вниз, захід сонця сигналізує словосполучення *to set behind: At half-past six in the evening the sun has set behind* [6, с. 162]. Поступове наближення темряви позбавляє сонце сили і ступінь яскравості сонячних променів зменшується: ... *the sun was losing its glare* ... [5, с. 5], хоча в той же час сили світла вечірніх променів вистачає, щоб освітити простір. Напр.: *The rays of the setting sun flooded the maidan* ... [5, с. 1].

Слот ЯК представляє дію сонця, яка направлена на людину. Компонент *sun* може виступати у якості суб'єкта, який транспонує свою силу на об'єкт. На місці об'єкта, на якого спрямована сила дії сонця, знаходиться людина. Елемент впливу сонця на життєву діяльність людини та здоров'я представлений в прикладах одним елементом з яких є лексема *sun*, а інший презентує лексеми на позначення дії виконаної суб'єктом. Для відтворення спекотної погоди в англо-індійській картині світу в слоті ЯК поєднуються об'єктивні та суб'єктивні характеристики дій сонця.

Суб'єкт SUN наділений надзвичайною енергією тепла, яка сприймається зоровими та дотиковими відчуттями. Фізична здатність сонця передавати тепло та світло представлена такими мовними одиницями: *scorch, blaze glare, gleam, hurt*. Яскраве світло сонця випромінює тепло, яке має високу температуру, нагріваючи та обпікаючи все навколо. Для європейців, які звикли до відносно теплої дощової погоди, палкі сонячні дні в Індії можуть загрожувати запамороченнями та загальними знедужаннями: *But for us sunstroke ever menaces* [5, с. 3], або спричиняти опіки на тілі: *As Flory came up the Club path the sun of afternoon, slanting beneath his hat-brim, was still savage enough to scorch his neck uncomfortably* [5, с. 1]. Лексема *scorch* 'if you scorch something or it scorches, its surface burns slightly and changes colour; if heat scorches you, it burns you' передає фізичну ознаку сонця обпалювати шкіру своєю високою температурою, викликаючи почервоніння на шкірі та дискомфорт. В прикладі ...*they climbed the hot hillside, with the mounting sun scorching their shoulders through their thin clothes, like the breath of fire* ... [5, с. 6], інформативним є порівняння *like the breath of fire*, в якому сонце асоціюється з вогнем, а дія сонця порівнюється з подихом вогню. В іншому прикладі: *In the intervals between the rain the sun glared as fiercely as ever* [5, с. 5], лексема *glare* 'to shine with a very strong bright light which hurts your eyes' передає можливість сонця сліпуче виблискувати і так само як і лексема *scorch*

спричиняти біль та дискомфорт для людини. В наведеному прикладі порівняння *as fiercely as ever* має емоційно-інформативне наповнення про лють та шаленість сонячної дії. В прикладі *Every year from February to May the sun glared in the sky like an angry god ...* [5, с. 3] інтенсивність дії сонця порівнюється зі злом, з люттям, дія сонця карає навколишній світ наче розлючений бог. А в наступному прикладі, *At the other end of the bazaar the sun gleamed through a priest's umbrella, blood-red, as though through the ear of a giant* [5, с. 2], лексема *gleam* 'shine softly' також передає фізичні характеристики сонця випромінювати світло на об'єкти, що знаходяться на землі. Наприклад: *The sun blazed upon them and the warmth breathed out of their bodies* [5, с. 7], лексема *to blaze* значення якої є 'to burn very brightly and strongly; to shine with a very bright light', інформує про те, що зміст цієї лексеми пропонує не лише номінативне значення лексеми *burn*, а й конотативне *shine*. Негативна дія сонця та загроза присутня і в іншому прикладі: *It hurts the eyes to look out of the window* [6, с. 231]. Лексема *hurt* свідчить про те, що яскравість світла, що випромінює сонце, спричиняє болісні зорові відчуття і навіть процес споглядання у вікно є неможливим без відчуття дискомфорту. Наведені слова передають емотивну експресивність стану погоди, яку можна номінувати за допомогою такого словосполучення як *extremely hot*, тобто те, що є надзвичайно жарким, спекотним, з наявністю негативних емоцій.

Чим вище сонце, тим більша ймовірність завмирання всього живого, тобто пік спеки асоціюється із зупинкою будь-якої діяльності, яка б могла бути характерною для інших кліматичних умов, оскільки кліматичні особливості Індії унеможливають дотримання звичного для британців активного режиму дня, до якого, наприклад, входила гра в теніс: *The weather was growing hotter and hotter. Tennis at the Club had practically ceased; people would play one languid set and then fall into chairs and swallow pints of tepid lime-juice* [5, с. 1]. З посиленням спеки гра в теніс замінюється пасивним перебуванням у клубі, розмовами про життя за склянкою лимонаду. В період спеки вулиці стають безлюдними: *The evil time of day was beginning, the time, as the Burmese say, 'when feet are silent'* [5, с. 7]. Будь-яка робота відкладається до вечірнього часу: *When the sun was up the servants halted to gather sticks and cook breakfast, but Flory was in a fever to be at Kyauktada, and he hurried ahead* [5, с. 3] і лише екстрені ситуації змушують бути активним і вирушити в дорогу.

Слот ЯК представляє дію, спрямовану на природу. У реченнях ключовий компонент *sun* вживається у якості суб'єкта, який транспонує свою силу на об'єкт за допомогою дієслів, що передають руйнівний характер сонячних променів. В якості об'єкта виступають навколишній світ та природа Індії. Слот ЯК репрезентує результат руйнівної дії суб'єкта *sun*, який проявляється у поступовій зміні кольору рослин від звичного зеленого до жовтого, а ґрунту від коричневого до сірого. Наприклад, *The garden is already beginning to look dry and tired and brown* [6, с. 107], відсутність вологості висушує рослинність і призводять до зміни зовнішнього вигляду саду. Лексеми *dry and tired* передають результат дії сонця на рослини, які виглядають втомленими та сухими. Щодо лексеми *brown*, то вона інформує про зміни кольорових

ознак природи в період тривалих спекотних днів і перевагу коричневого і сухого над зеленим.

Відчуття уповільнення, вмирання природи присутні і в іншому реченні: *We went to the same place, but now the sun high and the ground yellow, dry, and glaring hot* [7, с. 192]. Прикметники *yellow* та *dry* описують зміни кольорових та якісних ознак землі, оскільки дія суб'єкта *sun* є опосередкованою і впливає на землю не лише змінюючи її колір, а й стан. Наприклад, *The mud was reddish brown, baked hard by the sun and pressed flat by the pupil's bare feet. Even in the wet monsoon an afternoon's sunshine would dry and harden it to its old concrete consistency* [6, с. 2]. У згаданому реченні лексема *bake* вживається з метою відтворення високої температури повітря на сонці, яка може зробити землю твердою, випаливши її та змінивши колір до червонувато-коричневого. Цей приклад, *The earth of the flower-beds, hoed into large untidy lumps, looked grey and hard as concrete* [5, с. 1], надає інформацію про палке індійське сонце та тривалі спекотні дні, які позбавляють землю вологи, перетворюючи ґрунт на клумбі на великі тверді грудки землі сірого кольору.

Таким чином, слід зазначити, що мовні засоби вираження концепту SUN як складової концептосфери в англо-індійській картині світу, досліджені на матеріалі текстів англійської художньої літератури та тлумачних англійських словників, відтворюють об'єктивні знання та суб'єктивні уявлення про кліматичні умови Індії і відповідні звички та спосіб життя англо-індійців, безумовно мають свої характерні особливості і заслуговують на увагу дослідників.

Л і т е р а т у р а :

1. *Маслова В. А.* Введение в когнитивную лингвистику. – М., 2011. – С. 293.
2. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика (курс лекций по английской филологии). – Тамбов : Изд-во Тамбовского гос. Ун-та, 2000. – С. 123.
3. *Беляевская Е. Г.* Семантика слова. – Москва : Высшая школа, 1987. – С. 225.
4. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearspon Education Limited, 1995.
5. *Orwell G.* Burmese Days. – www.georgeorwell.org/books.htm
6. *Scott P.* The Jewel in the Crown. – The University of Chicago Press, 1998. – 462 p.
7. *Master J.* Bhowani Junction. – The Reprinted Society London, 1956. – 352 p.
8. www.wordcentral.com

Дроботун В. М. Отображение концепта SUN в концептуально-языковом пространстве англо-индийцев.

В этой статье исследуются способы выражения концепта SUN в англо-индийской картине мира как составной концептуальной сферы “weather”.

Ключевые слова: *концепт, картина мира, слот, солнце, текст.*

Drobotun V. M. Presentation of the SUN concept in the language conceptual space of Anglo-Indians.

The article deals with the ways of expressing the SUN concept in the Anglo-Indian language picture of the world as part of the “weather” conceptual space.

Keywords: *concept, picture of the world, slot, sun, text.*